

جغرافیا و روابط انسانی، زمستان ۱۴۰۰، دوره ۴، شماره ۳، صص ۷۴-۶۵

بررسی نقش عوامل مؤثر بر مردم گرایی شهری

(مطالعه موردی بلوار کشاورز)

رخساره بهادری*

^۱ - گروه شهرسازی (M.S) گرایش برنامه ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران

Rokhsareh.Bah.1398@yahoo.com

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۰/۲۰

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۰/۱۱

چکیده

انسان به عنوان مهمترین عامل در پویایی فضاهای شهری نیازمند بستری مناسب جهت حضور مؤثر در فضاهای عمومی است و عملکرد اصلی فضای عمومی، فراهم سازی و بسترسازی حضور مردم است، لذا ابعاد اجتماعی و فرهنگی آن از جایگاه ویژه ای برخوردار است. بدین سبب در بررسی حاضر برآنیم تا با بازشناسی روندها، مشکلات و چالش های اصلی شهرنشینی و برنامه ریزی و مدیریت شهری به شناخت نقش عوامل مؤثر بر مردم گرایی شهری در بلوار کشاورز بپردازیم. این تحقیق از نوع تحقیقات کاربردی تلقی می شود و روش کار در این تحقیق بر مبنای مطالعات کتابخانه ای، میدانی و استفاده از تجربیات جوامع محلی، کارشناسان می باشد در این تحقیق پس از جمع آوری و بررسی اطلاعات پایه (قوانین و دستورالعمل ها، نقشه ها، نقشه ها، روش-شناسی و...) به منظور طرح ریزی برنامه مدیریت راهبردی بلوار کشاورز تهران از روش *SWOT* استفاده شده است. نتایج بررسی حاضر نشانگر این امر بوده است که اهداف کلان مطلوبیت بصری با راهبرد (بهبود فضای سبز، کیفیت بصری و کالدهای ساختمان های مجاور)، ارتقاء امنیت با راهبرد (افزایش وجود مستقیم و بهبود وضعیت نورپردازی)، ارتقاء سرزندگی با راهبرد (ایجاد نشاط و طراوت از طریق عناصر طبیعی و محوریت مناسب)، ارتقاء عملکرد بولوار با راهبرد (ایجاد فضا و بخش های جدید فعالیتی و بهبود کاربری های موجود در بولوار در جهت استفاده تفریحی کاربران از بولوار)، پویایی با راهبرد (تغییر شکل طراحی) و یکپارچگی با راهبرد (پیوستگی در کابلد و پیوستگی فضایی و فعالیتی) در بلوار کشاورز می تواند در برنامه ریزی دقیق تر و راهبردی بلوار کشاورز مؤثر باشد.

کلید واژگان: مردم گرایی، فضای شهری، برنامه ریزی شهری، بلوار کشاورز

شاپا الکترونیکی: ۳۸۵۱-۲۶۴۵

مقدمه

شکل گیری و گسترش بلوار کشاورز تهران با روی کار آمدن پهلوی اول آغاز می گردد. در این دوره لبه های جنوبی بلوار کشاورز با احداث مراکزی مثل : دانشگاه تهران، بیمارستان هزار تختخوابی (بیمارستان امام)، دانشگاه پلی تکنیک (مدرسه فنی)، پارک فرح (پارک لاله) و چندین مرکز دیگر شکل گرفته و به تدریج به سمت شمال رشد می کند. بلوار کشاورز بلواری شرقی - غربی در منطقه ۶ شهرداری تهران است. علت نام گذاری این خیابان به بلوار کشاورز، مجاورت ساختمان پیشین وزارت جهاد کشاورزی ایران با آن است. این بلوار که قبلاً به نام بلوار الیزابت دوم نامیده می شد، در زمان گذشته یکی از تفرجگاه های شهر تهران بوده است به طوری که در اواخر روز و روزهای تعطیل، تعداد زیادی از شهروندان از این بلوار به عنوان محل گذران اوقات فراغت و تفریح استفاده می نمودند.

فضای شهری صحنه ای است که فعالیت های عمومی زندگی شهری در آن به وقوع می پیوندد استفاده کنندگان فضا به واسطه حواس پنجگانه خود با محیط ارتباط برقرار کرده و آن را درک می کنند. ایجاد و باز تولید فضاهای عمومی مردم گرا به عنوان محل رخداد تعاملات اجتماعی در راستای خلق محیط های شهری پایدار، یکی از اهدافی است که در دهه های اخیر بسیار مورد توجه قرار گرفته است (رمضانی و حقیقی خمایی، ۱۳۹۲). این در حالی است که به دلایل مختلف از جمله گرایش به زندگی ماشینی، حضور گسترده وسایل نقلیه و تغییر چهره شهر به واسطه چیرگی اتومبیل بر فضای شهری، افزایش سرعت جابه جایی، جدایی گزینی مردم از فضاهای عمومی، نادیده انگاری ارزش های اجتماعی - فرهنگی و هویتی نهفته در فضاهای عمومی و بی توجهی به حفظ و ارتقای حیات جمعی در دهه های پیشین، برخی از این فضاها در مقیاس های مختلف شهری اهمیت و نقش خود را از دست داده اند و به محیطی مردم گریز تبدیل شده اند (شجاعی و پرتوی، ۱۳۹۴). امروزه در بسیاری از شهرهای کشورمان، عرصه های عمومی غالباً به نیاز انسان به عنوان یک موجود اجتماعی به درستی پاسخگو نبوده و مردم تنها به فضاهای شهری به عنوان مسیری برای گذر می نگرند؛ در واقع این فضاها به جای آنکه مردم را به مکث و حضور و برقراری مراودات اجتماعی دعوت کنند، آنها را به فرار تشویق می کنند (کمانداری، محسن، ۱۴۰۰). و دیگر تجربه برخورد با دیگران، حس تعلق به جامعه، دیدارهای چهره به چهره، تعاملات اجتماعی و تجربه دیدن و دیده شدن به عنوان یکی از مهم ترین نیازهای انسان به درستی اتفاق نمی افتد، که نتایج آن مرده بودن و عدم استفاده فضاهای شهری توسط مردم است (راست بین و همکاران، ۱۳۹۱). عملکرد اصلی فضای عمومی، فراهم سازی و بسترسازی حضور مردم است، لذا ابعاد اجتماعی و فرهنگی آن از جایگاه ویژه ای برخوردار است (رفعیان، ۱۳۸۸). جلیلی و همکاران (۱۳۹۵) در مطالعه خود به این مساله تاکید دارد که خیابان های شهری به عنوان بخشی از فضاهای عمومی در شهرها، نقش مهمی در رفع نیازهای انسانی ایفا می کنند. در بررسی صورت گرفته مشخص شد که با توجه به نقش حیاتی رنگ بر زندگی انسان و با کاربرد و همنشینی مناسب رنگ ها در کالبد شهری، چه از بعد زیبایی و چه از بعد هویت، طراحان شهری می توانند با اخذ راهکارهای مناسب از بسیاری از مشکلات رفتاری ناشی از زندگی

شهری را کاهش داد. آن^۱ (۲۰۱۶) در مطالعه خود که هدف از انجام آنرا تجزیه و تحلیل ویژگی های سازماندهی فضایی به منظور فعال سازی مراکز سرگرمی شهری عنوان کرد به این نتیجه دست یافت که فضاهای باز مرکزی در تسهیلاتی که تازگی ساخته شده است به تایید و حمایت فعالیت های متعدد و ویژگی های فضاهای نیمه بیرونی تمایل دارند و فضاهایی که برای فضاهای مردم گرا طراحی شده اند، به جذب قدرت به گرد همایی مردم تمایل دارند. کلم و همکاران^۲ (۲۰۱۵) در مطالعه ای در مورد زیر ساخت های سبز عنوان کردند که این زیرساخت ها می توانند موجب ایجاد رفاه و آرامش گرمایی در فضاهای عمومی شهری بیرونی در اقلیم های معتدل شوند. بنابراین، توجه به جنبه فعالیت، محیط و کالبد در این گونه فضاها از جمله، میدان، گذر و خیابان، کنارآبها و همه عرصه های عمومی، نقش به سزایی در برقراری تعاملات اجتماعی و شکل گیری فضاهای مردم گرا و سرزندگی حیات شهری ایفا می نماید. بدین ترتیب می بایست در ابتدا در طراحی و برنامه ریزی محیطی فضاهای مهم شهری تجدید نظر شود تا پیرو آن بتوان مردم را به حضور و مشارکت در فضاهای شهری فراخواند. لذا هدف از انجام این تحقیق نیز، بررسی و تحلیل عوامل مؤثر در مردم گرایی بلوار کشاورز تهران می باشد، که روزگاری یکی از مکان های پرتردد و اجتماع پذیر شهر تهران بوده و امروزه از آن شور و اشتیاق و سرزندگی در این بلوار خبری نیست.

روش تحقیق

بلوار کشاورز در منطقه ۶ با مساحتی معادل ۲۱/۲ کیلومتر مربع، حدود ۳/۲ درصد از سطح شهر را در بر می گیرد که از این نظر در رتبه سیزدهم مناطق شهر تهران قرار دارد. بلوار کشاورز از نظر رده بندی تراکم بنای مسکونی در رتبه اول شهر تهران قرار دارد. حدود ۳۵ درصد بلوار کشاورز مسکونی، بیش از ۳۰ درصد اداری، تجاری، آموزشی و حدود ۳۰ درصد به شبکه های حمل و نقل اختصاص دارد. تراکم مسکونی بلوار کشاورز ۷۵ درصد بوده که بالاتر از میانگین تراکم شهر تهران است. نسبت جمعیت نیز در هر کیلومتر مربع از آن برابر با ۱۰۲۴۱/۸۳۹ نفر است که از این نظر رتبه دوازدهم را به خود اختصاص داده است.

این تحقیق از نوع تحقیقات کاربردی تلقی می شود و روش کار در این تحقیق بر مبنای مطالعات کتابخانه ای، میدانی و استفاده از تجربیات جوامع محلی، کارشناسان می باشد در این تحقیق پس از جمع آوری و بررسی اطلاعات پایه (قوانین و دستورالعمل ها، نقشه ها، روش شناسی و...) و تعیین عمیق و دامنه مطالعات به منظور طرح ریزی برنامه مدیریت راهبردی بلوار کشاورز تهران از روش *SWOT* استفاده شده است. فرآیند تحقیق شامل تشریح روش برنامه ریزی (*SWOT*): ۱. بررسی محیطی خارجی و داخلی از نظر (چشم اندازها، اهداف طرح) می باشد (اعرابی، ۱۳۸۵).

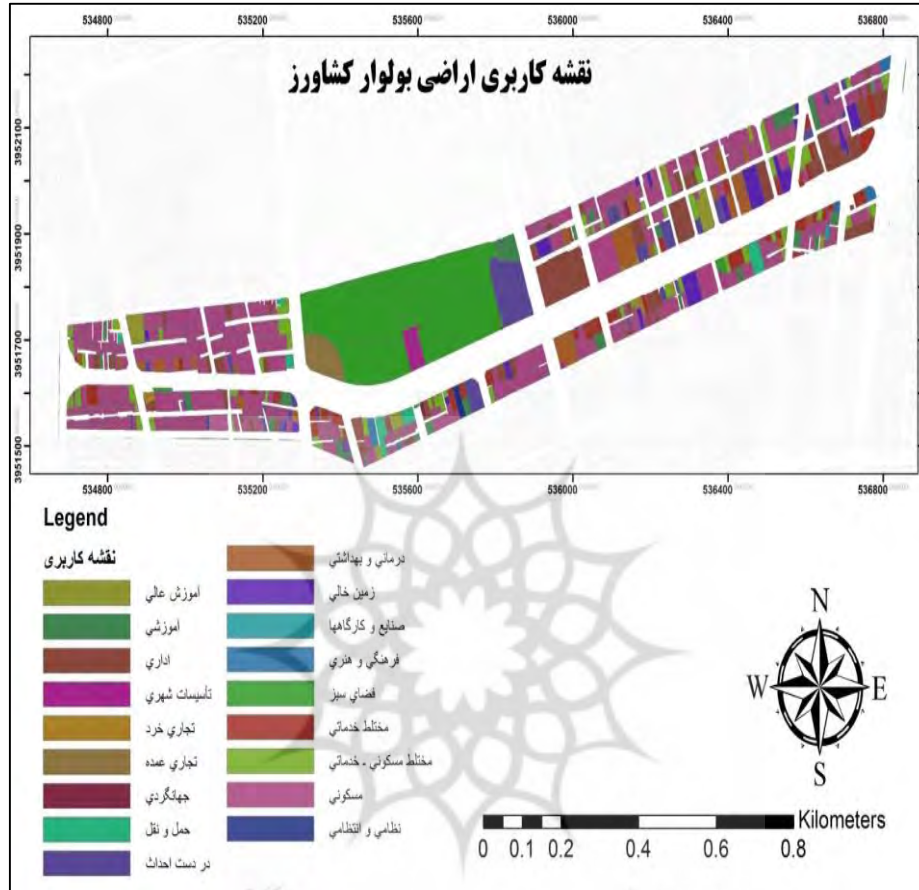
تجزیه و تحلیل داده ها

- استفاده از برنامه های سامانه اطلاعات جغرافیایی (در صورت امکان نرم افزار *ARC GIS*)

¹ An

² Klemm et al.

- تجزیه و تحلیل اطلاعات آماری پرسشنامه (نرم افزار *Excl* یا نرم افزار *SPSS*)
  - استفاده از ماتریس *SWOT* برای شناخت نقاط قوت و ضعف، فرصت ها و تهدیدها
  - متغیرهای قابل بررسی موجود در محیط خارجی
- نقشه شناخت کاربری های بلوار کشاورز

شکل ۱- نقشه شناخت کاربری های بلوار کشاورز

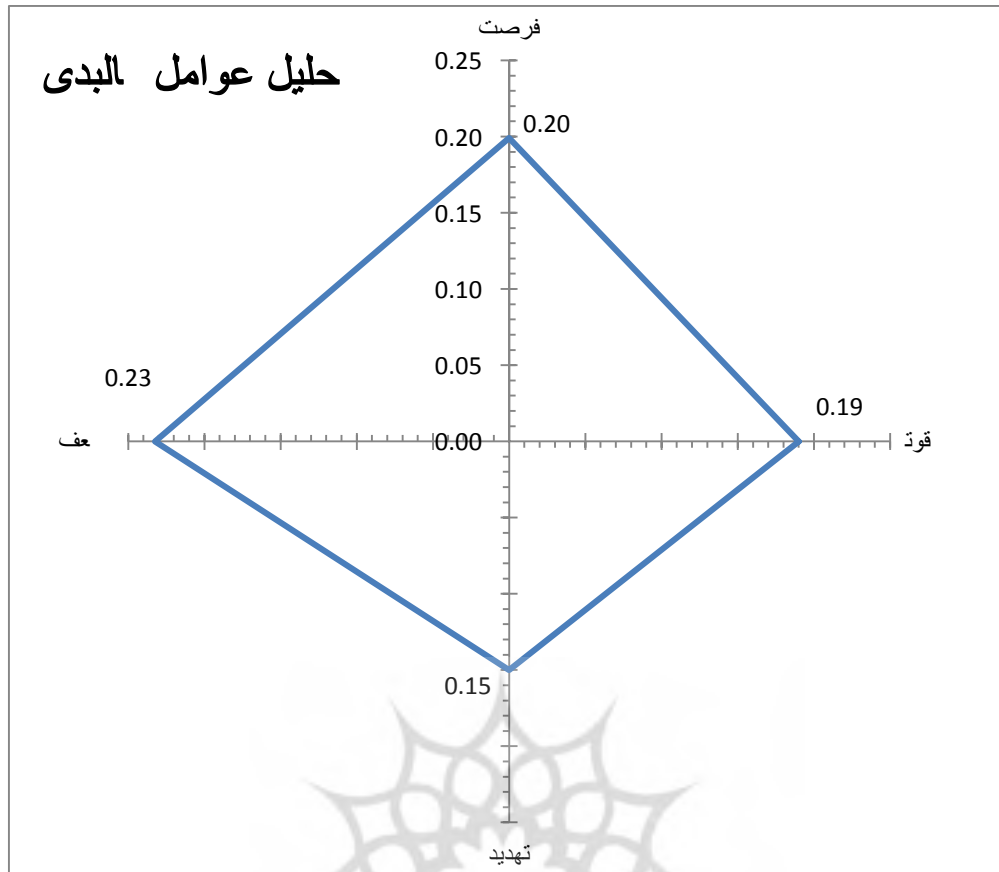
شکل ۲- بلوار کشاورز

با توجه به نقشه های استخراج شده از ماهواره ها می توان نسبت به تعیین کاربری های حاصل در بلوار کشاورز اقدام نمود. تصاویر ماهواره ای ذخیره شده از سنجنده های متفاوتی می توانند وجود داشته باشند. در این سنجنده ها می توانند با دقت های متفاوتی از بلوار کشاورز برداشت هایی صورت داد و با توجه به دقت بالای تصاویر استخراج شده در این مطالعه، نسبت به تعیین پلیگون های متفاوت با کاربری های خاص خود اقدام می شود. با توجه به نتایج حاصل شده در این قسمت، کاربری های مسکونی و فضای سبز در غالبیت نسبت به سایر کاربری ها می باشد.

تحلیل سوات بلوار کشاورز

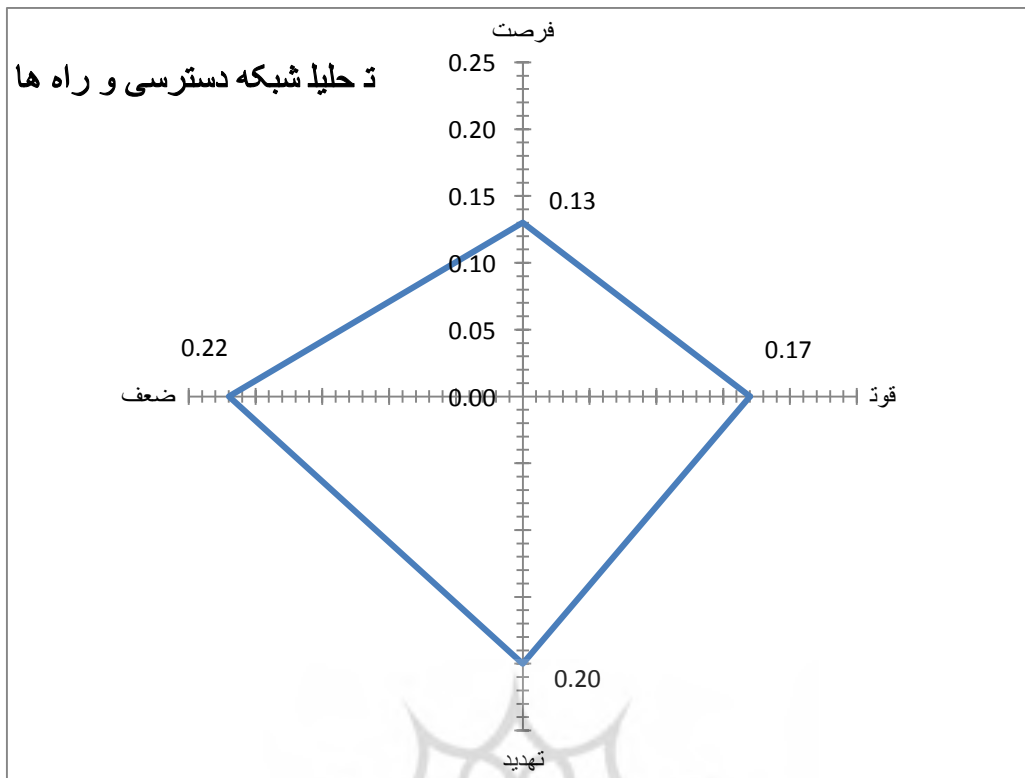
تحلیل سوات بر تکیه بر ۴ عامل نقاط قوت، نقاط ضعف، تهدیدها و فرصت ها استوار است. محقق ابتدا با پرسش از خبرگان، نسبت به برداشت صحیح هریک از این نقاط اقدام نموده و در نهایت از برخورد نقاط قوت و ضعف به تهدیدها و فرصت ها، ماتریس سوات حاصل شده و استراتژی های متفاوت ارائه می گردد.

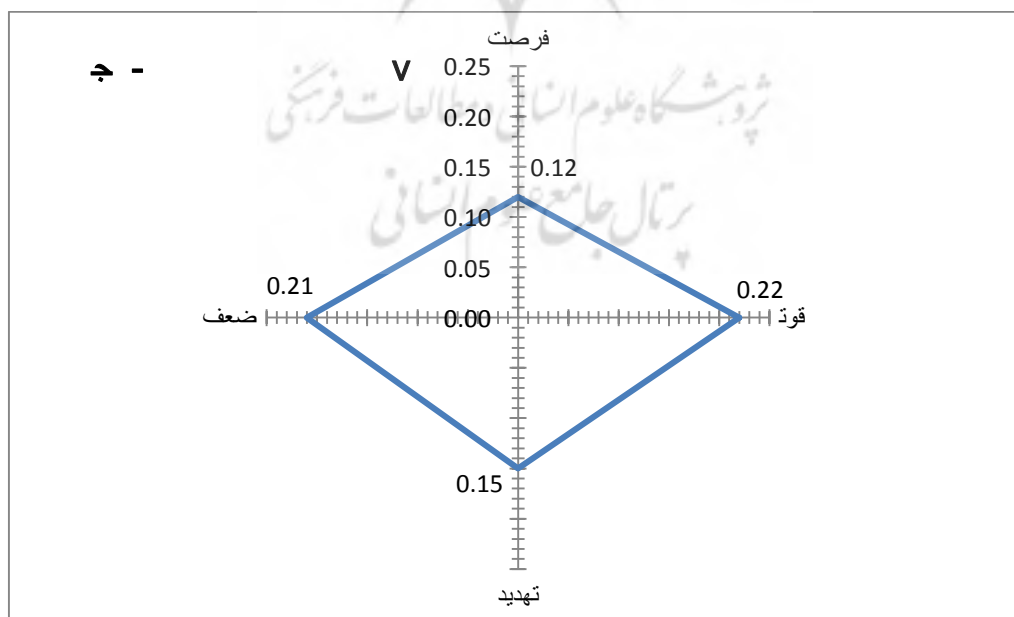
نمودار ۱- تحلیل عوامل کالبدی (SWOT) (ماخذ: نگارنده)

نمرات حاصل شده در این قسمت با توجه به میانگین نمره های حاصل شده در خصوص هریک از ۴ عامل تهدید، فرصت، قوت و ضعف می باشد. از به هم پیوستن خطوط بر هم کنش این نمرات، نمودارهای تحلیل سوات حاصل می شوند. با توجه به نتایج حاصل شده در نمودار ۱ مشاهده می شود که استراتژی اقتضایی در عوامل کالبدی بیشترین قسمت از نمودار ارائه شده را اشغال نموده و در نهایت می توان در عوامل کالبدی به شیوه های اقتضایی عمل نمود.

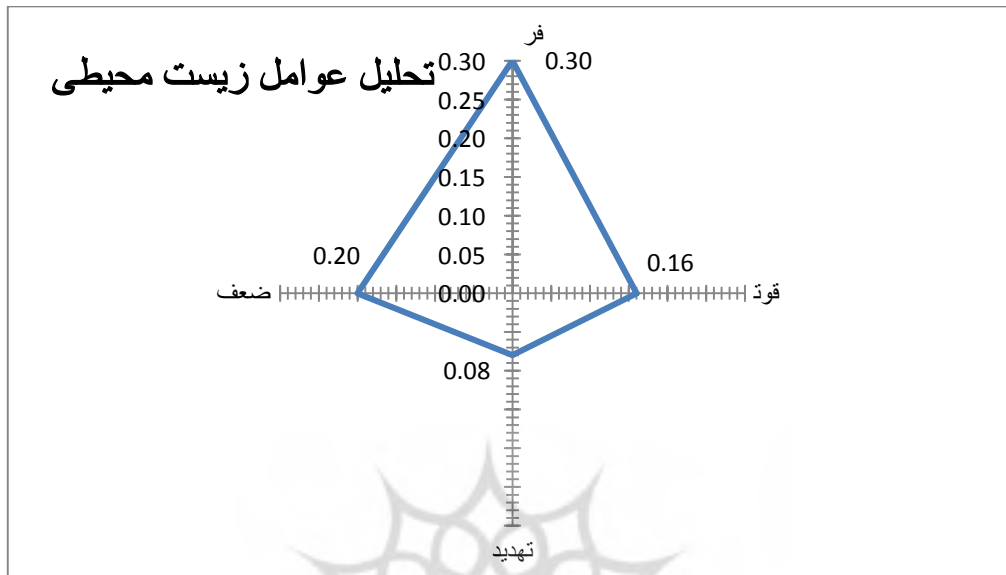
نمودار ۲- تحلیل شبکه دسترسی و ترافیک (SWOT) (ماخذ: نگارنده)

با توجه به نتایج حاصل شده در نمودار ۲ مشاهده می شود که استراتژی تدافعی در شبکه دسترسی و ترافیک بیشترین قسمت از نمودار ارائه شده را اشغال نموده و در نهایت می توان در شبکه دسترسی و ترافیک به شیوه های تدافعی عمل نمود.

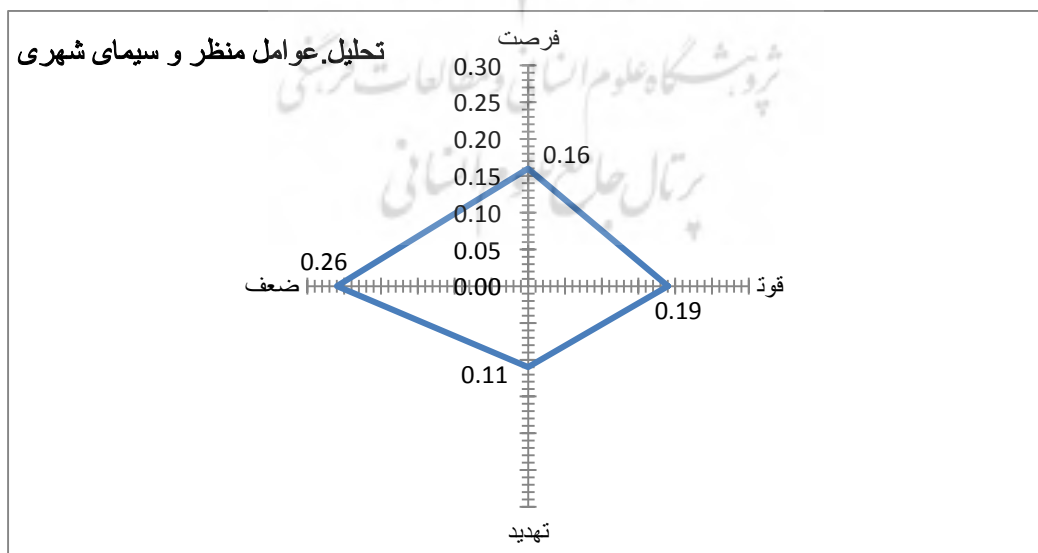
نمودار ۳- سوات عوامل اجتماعی- اقتصادی (ماخذ: نگارنده)

- با توجه به نتایج حاصل شده در نمودار ۳ مشاهده می شود که استراتژی رقابتی در عوامل اجتماعی - اقتصادی بیشترین قسمت از نمودار ارائه شده را اشغال نموده و در نهایت می توان در عوامل اجتماعی - اقتصادی به شیوه های رقابتی عمل نمود.

نمودار ۴- سوات عوامل اقلیمی زیست محیطی (ماخذ: نگارنده)

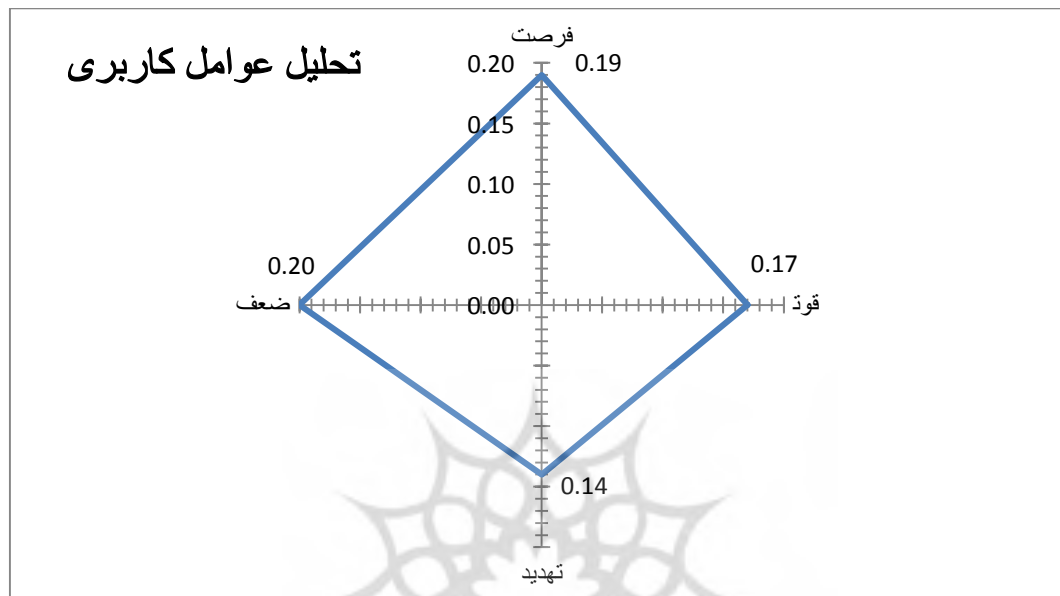
- با توجه به نتایج حاصل شده در نمودار ۴ مشاهده می شود که استراتژی اتقضایی در عوامل اقلیمی زیست محیطی، بیشترین قسمت از نمودار ارائه شده را اشغال نموده و در نهایت می توان در عوامل اقلیمی و زیست محیطی به شیوه های اقتصادی عمل نمود.

نمودار ۵- سوات عوامل منظر و سیمای شهری (ماخذ: نگارنده)

با توجه به نتایج حاصل شده در نمودار ۵ مشاهده می شود که استراتژی اقتصادی در عوامل منظر و سیمای شهری، بیشترین قسمت از نمودار ارائه شده را اشغال نموده و در نهایت می توان در عوامل منظر و سیمای شهری به شیوه های اقتصادی عمل نمود.

نمودار ۶- سوات عوامل کاربری (ماخذ: نگارنده)

با توجه به نتایج حاصل شده در نمودار ۶ مشاهده می شود که استراتژی اقتصادی در عوامل کاربری، بیشترین قسمت از نمودار ارائه شده را اشغال نموده و در نهایت می توان در عوامل کاربری به شیوه های اقتصادی عمل نمود.

نتیجه گیری و پیشنهادات

بولوار کشاورز به طور خاص در طرح جامع تهران، پهنه کلان و مختلط ارزیابی می شود. به همین منظور راهبردهای ارائه شده در این قسمت می بایست با توجه به روند پیش بینی شده در طرح جامع و همچنین به موجب آن طرح تفصیلی باشد. طی بررسی ها و نتایج حاصل شده از تجزیه و تحلیل داده ها می توان اینگونه اذعان داشت که از جمله اهداف کلان مطلوبیت بصری با راهبرد (بهبود فضای سبز، کیفیت بصری و کالدهای ساختمان های مجاور)، ارتقاء امنیت با راهبرد (افزایش وجود مستقیم و بهبود وضعیت نورپردازی)، ارتقاء سرزندگی با راهبرد (ایجاد نشاط و طراوت از طریق عناصر طبیعی و محوریت مناسب)، ارتقاء عملکرد بولوار با راهبرد (ایجاد فضا و بخش های جدید فعالیتی و بهبود کاربری های موجود در بولوار در جهت استفاده تفریحی کاربران از بولوار)، پویایی با راهبرد (تغییر شکل طراحی) و یکپارچگی با راهبرد (پیوستگی در کابلد

و پیوستگی فضایی و فعالیتی) در بلوار کشاورز می تواند در برنامه ریزی دقیق تر و راهبردی بلوار کشاورز مؤثر باشد.

منابع

- اعرابی، سیدمحمد (۱۳۸۵). دستنامه برنامه ریزی استراتژیک. نشر دفتر پژوهش های فرهنگی.
- جلیلی، تورج؛ فروغ. کربول و داریوش. آهنج (۱۳۹۵). مفهوم آرامش گمشده رنگ در سیمای بدنه های شهری (نمونه موردی شهر اهواز خیابان سلمان فارسی)، کنفرانس بین المللی مهندسی معماری و شهرسازی، تهران، دبیرخانه دائمی کنفرانس
- راست بین، ساجد؛ یاسر. جعفری؛ یاسمن. دارم و امیرمحمد. معززی مهر طهران (۱۳۹۱). رابطه همبستگی بین کیفیت های محیطی و تداوم حیات شهری در عرصه های عمومی. فصلنامه علمی- پژوهشی مرکز پژوهشی هنر معماری و شهرسازی نظر. ۲۱(۹): ۳۵-۴۶.
- رفیعیان، مجتبی و خدایی، زهرا (۱۳۸۸). بررسی شاخصها و معیارهای مؤثر بر رضایتمندی شهروندان از فضاهای عمومی شهری راهبرد، ۱۸(۵۳): ۲۲۷-۲۴۷.
- رضانی، حمید و ملاح. حقیقی خمایی (۱۳۹۲). نقش منظر شهری در ارتقاء هویت فضاهای شهری. مجله مهندسی شهرسازی، برنامه ریزی شهری و منطقه ای.
- کمانداری، محسن، بررسی سیر تحولات تاریخی شهر وبافت کهن کرمان از ساسانیان تا قاجاریه، مجله جغرافیا و روابط انسانی، دوره ۴، شماره ۲ - شماره پیاپی ۱۴، پاییز ۱۴۰۰ صفحه ۱۲۱-۱۴۲
- شجاعی، دلارام و پروین. پرتویی (۱۳۹۴). عوامل مؤثر بر ایجاد و ارتقاء اجتماع پذیری در فضاهای عمومی با مقیاس های مختلف شهر تهران (نمونه موردی: فضاهای عمومی دو محله و یک ناحیه در منطقه ۷ تهران). مجله عوامل مؤثر ایجاد و ارتقاء اجتماع پذیری. شماره ۲۴(۱۲): ۹۳-۱۰۸.
- An, E. H. (2016). *An Analysis of the Space Using Behavior with Space Organization in Urban Entertainment Center. Journal of the architectural institute of Korea planning & design, 32(1), 13-22.*
- Klemm, W., Heusinkveld, B. G., Lenzholzer, S., Jacobs, M. H., & Van Hove, B. (2015). *Psychological and physical impact of urban green spaces on outdoor thermal comfort during summertime in The Netherlands. Building and environment, 83, 120-128.*